

Э. Ш. Бекирова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2009_21_5/Bekirov.pdf. 3. Бекіров С. Н. Диференціація національного руху кримських татар (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / С. Н. Бекіров // Грані. – 2010. – № 1 (69), січень-лютий. – С. 113–116. 4. Бекірова Г. Кримський національний рух в 50–60-і роки ХХ століття: становлення, перші перемоги і зневіра / Г. Бекірова // Кримські студії. – 2001. – № 5–6 (11–12). 5. Возгрин В. Исторические судьбы крымских татар / В. Возгрин. – М.: Мысль, 1992. – 446 с. 6. Горбань Т. Крим в революційних процесах 1917–1920 років / Т. Горбань //

Кримські студії. – 2006. – № 1–2. 7. Котигоренко В. О. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації / В. О. Котигоренко; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Світогляд, 2005. – 224 с. 8. Кримський А. До історії теперішніх 25 % татарської людності в Криму / А. Кримський // Кримські студії. – 2001. – № 1 (7). 9. Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред., кер. авт. кол., упоряд. Ю. І. Римаренко; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Генеза; К.: Довіра, 1996. – 942 с.

Максим Розумний

Інституційні, конституційні та інтеграційні аспекти проекту модернізації: висновки для України

Досліджуються основні аспекти модернізації як проекту реформування України. Розглянуто альтернативні стратегії модернізації авторитарного та демократичного зразка, показано зв'язок між процесами конституювання спільноти та її модернізації. Перспективи модернізації України розглядаються у контексті інтеграційного вибору, який сьогодні є для неї особливо актуальним.

The article deals with the main aspects of modernization as a project of reforming Ukraine. The alternative strategies of modernization represented by democratic and authoritarian models are studied. The connections between the processes of constitution of community and its modernization are demonstrated. Perspectives of the modernization of Ukraine are considered in the context of the integrative choice, which is now especially actual for her.

Модернізаційний проект є одним з найпоширеніших способів узагальнення стратегій національного розвитку, що теоретично осмислювався і практично реалізовувався упродовж другої половини ХХ сторіччя у різних кутках планети. Основні параметри цього проекту сформовані як узагальнення досвіду спільнот, що пройшли відповідними щаблями суспільних перетворень у попередній період – починаючи від епохи перших буржуазних революцій в Європі та Америці. Модернізація, таким чином, є рецептом для адаптації аутсайдерів епохи Модерну до правил, встановлених її лідерами, а також формою запозичення їх досвіду для якнайшвидшого подолання технологічного, комунікативного та світоглядного дисбалансу.

Політичний вимір модернізації сьогодні розглядається, передовсім як запозичення зразків суспільної самоорганізації, апробованих у країнах ліберальної демократії. Інші експериментальні моделі модернізації, що були реалізовані упродовж ХХ сторіччя, приміром, у Росії, Німеччині та Китаї, хоча й мали співставні із західними суспільствами результати у виробничій, технологічній та інфраструктурній сферах, втратили в очах світового співтовариства свою привабливість через їх опертя на механізми організованого насильства, моральні застереження та економічне банкрутство. Тим не менше, у Росії, наприклад, ідея модернізації раз по раз виникає у суспільній думці як узагальнений орієнтир пострадянських трансформацій [4; 5].

В Україні завдання суспільного розвитку, що складають основу проекту модернізації, є близькими і зрозумілими для більшості членів суспільства, включаючи непрацевдатні чи соціально вразливі верстви, підприємницьке середовище та бюрократію. Однак уявлення про шлях модернізаційних змін серед носіїв різних політичних культур та ідентичностей є принципово відмінними.

У вітчизняному науковому дискурсі ідея модернізації у період незалежності неодноразово актуалізувалася, еволюціонуючи від перших доктринальних нарисів [1], до фундаментальних праць [2], компаративних студій [3] і врешті – до побудованих на цій ідейній основі стратегічних документів державної політики [6].

Альтернативні моделі модернізації

Для значного числа громадян, свідомість і соціальні інстинкти яких були сформовані під впливом ідеологій

і практики радянського комунізму, завдання модернізації найбільш природно досягаються через централізоване державне управління, ідеологічно-пропагандистський контроль над свідомістю громадян, диктат держави в економічній сфері, конфронтацію і протистояння на міжнародній арені.

Запит на такий варіант модернізації значною мірою реалізовується сьогодні в сусідній Росії, що демонструє сталі показники довіри населення до влади, зростання ВВП та інші ознаки позитивної динаміки національного розвитку. Адаптований до сучасних умов варіант модернізації, акцентований на економічних засобах та цілях розвитку, досить успішно демонструє сьогодні і Китай.

Тому орієнтовані на патерналістську модель прихильники знайомої з історичного досвіду «мобілізаційної» модернізації, мають сьогодні чимало аргументів на користь ефективності її інструментів.

Альтернативний підхід до модернізаційного проекту спирається на т. зв. «демократичний вибір», що являє собою світоглядно-психологічну настанову, несумісну з теорією і практикою тоталітаризму й авторитаризму на рівні норм і цінностей. Неготовність поступитися такими цінностями, як особиста свобода, права людини і громадянина, людська і національна гідність, нівелює можливість застосування тих механізмів модернізації, що демонструють свою ефективність за неліберальних режимів.

Носії ліберальної настанови (включно з її консервативною чи соціалістичною ідеологічною модифікацією), що сьогодні об'єднані в Україні навколо ідеї європейської інтеграції, розглядають модернізацію як закономірний наслідок ліберальних реформ. Демократизація політичного життя спільно із запровадженням ринкових принципів та домінуванням приватної власності в економіці у цьому проекті модернізації розглядаються як передумови, що спонукають кожного члена суспільства і націю в цілому змінювати життя, виходячи з власного інтересу, а не з примусу, імперіалістичної місії чи мотиву «національної величі».

Недостатньо переконливим у внутрішньо-національній дискусії робить цей підхід не лише складність причинно-наслідкових зв'язків, якими він оперує, але й такий фактор, як колективний досвід. У цьому досвіді, на рівні стереотипів масової свідомості, поєднується уявлення про «успішний» приклад мобілізаційної модернізації в умовах Російської імперії

(Петро Перший) та СРСР (Й. Сталін) із підсумками ліберальної модернізації впродовж періоду незалежності України.

В очах прихильників політиків «твердої руки» таке співставлення демонструє неспроможність ідеї ліберальної модернізації як такої. Натомість, послідовники демократичних норм і цінностей, визнаючи втрати і недоліки періоду ліберального реформування, пояснюють його суперечливі наслідки непослідовністю демократичного курсу, неготовністю населення до участі в управлінні публічними справами та спротивом колишньої партійної номенклатури і криміналізованих груп нових власників суспільних ресурсів, що зрослися в новому явищі вітчизняної олігархії.

Стратегія модернізації, таким чином, розглядається цими категоріями як рух з однієї точки, але у діаметрально протилежних напрямках. Перший варіант передбачає подолання олігархічних форм через повернення до державної централізації та включення України до нового імперського проекту. Другий варіант виходить з необхідності звільнення творчої ініціативи та підвищення відповідальності громадян за долю своєї країни, що можливо лише за умови ліквідації залишків державного контролю та монополізму в усіх сферах життя суспільства як джерел корупції та бюрократичного свавілля.

Діалектика конституювання і модернізації в державотворчому процесі

Творення нових суспільних форм, таких як: нація, держава, громадянське суспільство, – потребує етапу конституювання. На цьому початковому етапі становлення закладаються інститути, норми, практики, які надалі триматимуть всю соціальну конструкцію в стані динамічної цілісності та відносної рівноваги. Важливо, щоб ці інститути, норми і практики відповідали характеру самої спільноти, її стану на момент самоствердження і тим зовнішнім умовам і викликам, в яких це самоствердження відбувається.

Адекватність конструкції не може бути підтверджена нічим іншим, окрім досвіду. Тому період конституювання є, з одного боку, творчим і по-своєму романтичним, а з іншого – турбулентним і конфліктним. У цьому контексті й слід розглядати процес народження національної конституції як документу, що слугує свосереднім технічним паспортом тієї конструкції національного життя, яка склалася в силу дії багатьох чинників внутрішнього і зовнішнього характеру.

Українське державотворення кінця ХХ ст. має свій неповторний культурно-історичний і політичний характер, але при тому й універсальний зміст, сформований європейською традицією національного самовизначення. Перший його період, пов'язаний з прийняттям установчих документів нової держави – Декларації про державний суверенітет, Акту проголошення незалежності, Конституційної угоди – закріпив низку базових норм і принципів, які означили специфіку української моделі нації і держави. Це, передовсім, – громадянський принцип формування політичної нації, визнання українського народу та його історико-культурної традиції основою національного самовизначення, унітарний державний устрій, змішана президентсько-парламентська форма правління.

Важливого значення для конституювання вітчизняної політичної моделі мали низка демократичних прецедентів – вільні вибори депутатів парламенту і першого президента, проведення всенародного референдуму щодо підтримки Акту проголошення незалежності, мирна передача влади за підсумками дострокових президентських виборів 1994 р.

Тож на момент прийняття Конституції України 1996 р. потребували узгодження лише деталі державно-політичної конструкції, які й були зафіксовані на основі політичного й ідеологічного компромісу. Предметом такого компромісу стали, перш за все, державна символіка, наявність автономії у складі унітарної держави, розподіл повноважень щодо впливу на адміністративну вертикаль між парламентом і президентом.

Таке узгодження відбулося. І це сталося не тому, що всі залишилися задоволеними і всі інтереси були враховані. Зупинитися на певних рішеннях наш політичний клас, який і був суб'єктом конституювання держави, змусила логіка політичного процесу. Конституція давала відчуття стабілізації правил і форм суспільної організації, що відкривало можливості для утвердження статусів, розподілу сфер впливу і власності, реалізації міжнародної суб'єктності. Усе це і відбувалося впродовж майже 10 років, наповнюючи, стимулюючи та спрямовуючи процеси становлення державних, громадсько-політичних, економічно-господарських інститутів.

Конституція 1996 р., в цьому сенсі, виконала свою основну функцію. Вона не спрямувала суспільство й державу до якогось ідеального стану, але створила правову й інституційну основу, в межах якої основні суб'єкти суспільного життя реалізовували свої партикулярні інтереси й завдання. Характер цих інтересів і завдань залежав не від тексту Конституції, а від рівня культури і специфіки персональних і групових мотивацій тих, хто за цією Конституцією жив.

Критики зауважують, що значна частина положень Конституції 1996 року лишилися голими деклараціями. Дійсність не відповідає їм, а громадяни не докладають зусиль, щоб таку невідповідність виправити. Ця обставина є лише зайвим доказом того, що Конституція в Україні не стала ще тією формою суспільного договору, яка властива розвинутому суспільству громадян, що в політичному сенсі організоване за принципами демократії участі. Конституція лишилася угодою еліт щодо правил домінування в суспільстві, побудованому на клієнтських відносинах та етатистських цінностях.

Прикметно, що ініціативи щодо зміни статусу кво в конституційному облаштуванні держави вийшли не від громадянського суспільства чи його представників, а від представників інтересів частини політичного класу, які в нових політичних умовах і збереженні існуючої моделі відчували загрозу своїм інтересам. І стосувалися ці ініціативи саме тих елементів суспільної організації, які безпосередньо стосувалися механізмів реалізації цих індивідуальних і колективних інтересів за допомогою важелів влади.

Конституційна реформа 2004 р. не була продиктована потребою модернізації країни. Але вона стала першим сигналом неадекватності старої інституційно-правової форми новим викликам і новому балансу інтересів всередині політичного класу. Крім того, еволюція демократичних інститутів і практик в нашій країні призвела хоча й до повільного, але невідворотного процесу підвищення соціальної компетентності громадян, формування у них значної частини активістських політичних установок, появи контроліт з відмінними від традиційних вітчизняних еліт підходами до суспільних справ.

Тому повернення до випробуваної раніше конституційної моделі 1996 р. співпало в часі з процесом більш глибокої модернізації того суспільного договору, зафіксованого в тексті Конституції, який вже не вповні відповідає реаліям сьогодення, і – що набагато важливіше – не дає необхідних орієнтирів на шляху в майбутнє.

Цивілізаційний вибір в контексті стратегії модернізації

Україна стоїть перед необхідністю рішучого модернізаційного прориву, аби вийти у «вищу лігу» світової політики, економіки і культури. Але успішність цього процесу значною мірою залежить від того, наскільки адекватно будуть оцінені ті зовнішні умови, якими детерміновані процеси національної модернізації. Ці зовнішні детермінанти, як правило, тлумачаться через призму основних інтеграційних викликів сучасності, концептуалізованих, зокрема, в поняттях глобалізації, демократизації і цивілізаційного вибору.

Усі три названі підходи мають власне аксіологічне і світоглядне підґрунтя та пов'язані з реалізацією стратегічних інтересів глобальних і регіональних центрів впливу. Так, поняттям демократії (та стратегією демократичного транзиту) оперують політичні центри ліберального Заходу, поняття глобалізації перебуває в центрі дискурсу, сформованого в інтересах космополітизованого транснаціонального капіталу, а до цивілізаційних підстав інтеграції апелюють в основному апологети постімперських та неоімперських проєктів (у першу чергу – Росії).

Таким чином, реалізація інтеграційної стратегії України має опиратися на базовий вибір, що полягає не лише у визначенні напряму модернізації, але й у виборі інтерпретаційної схеми, в контексті якої проблема даного вибору має актуалізуватися і розв'язуватися.

Успішність цього вибору визначається здатністю національної еліти адекватно оцінити систему відносин, що склалася в актуальному для нас цивілізаційному просторі (наприклад, в термінології світ-системного підходу І. Валерстайна).

Ключовий розподіл у сучасному світі пролягає між «золотим мільярдом» і рештою світу, в межах якої можна виділити 1) ті, що рухаються в бік приєднання до «золотого мільярду» (нові члени ЄС); 2) ті, що трансформуються (СНД, Південно-Східна Азія); 3) аутсайтери, які шукають альтернативні моделі розвитку («вісь зла» – Дж. Буш)

Протистояння це ускладнюється різними моделями панування, які розмежовують т. зв. цивілізації на антагоністичних засадах і є значно суттєвішим фактором конфліктності, ніж культурні відмінності.

Головні фактори нерівності сьогодні лежать у сфері нематеріальних ресурсів. Конкретними проявами цих відмінностей є:

- 1) міра капіталізації виробництва й соціальної інфраструктури;
- 2) право інтелектуальної власності і використання товарних брендів;
- 3) переваги політичних систем (демократії участі, планового господарювання тощо);
- 4) управлінська культура й комунікаційно-інформаційні технології.

Слід усвідомити певну інерційність існуючої системи і її основні тенденції розвитку, що реалізуються незалежно від нашого бажання чи розуміння. Діюча світова система функціонує за певними правилами і в межах певних традицій, одна з головних цілей яких – збереження статусу кво й забезпечення головних гравців від конкуренції.

Глобалізація – це процес розширення контактів на асиметричній основі між «золотим мільярдом» і рештою світу. Цей процес контролюється розвинутими країнами на ресурсному, інституційному (МВФ, ВТО), політичному (ООН, НАТО) і технологічному (CNN, Microsoft, Internet, Visa) рівнях. Контроль зводиться до маніпулювання регламен-

тами, процедурами і емоційно-психологічним наповненням цієї комунікації – рівні її конфліктності, інтенсивності тощо.

Стратегія цього контролю полягає в регулюванні відкритості і закритості, залежно від ситуації, сфери, в якій відбувається спілкування, його підсумків і результатів. Захід намагається інтенсифікувати обмін, який йому вигідний, і обмежити обмін, який йому не вигідний. При цьому найчастіше йдеться про суперечність між короткостроковими і довгостроковими інтересами (трудова міграція, інвестиції, екологія і ресурси). Мета стратегії – збереження і закріплення домінуючого становища, яке може бути стабільним лише в тому разі, коли воно легітимізоване уявленнями про «справедливість», «гуманізм», «демократію» тощо. Ці уявлення продукуються і підтримуються як всередині суспільств, що належать до золотого мільярду, так і назовні – для решти світу. У цьому пропагандистському мегатренді беруть участь політики, медіа, масова культура, його підтримують величезні фінансові, технічні, кадрові й інтелектуальні ресурси.

Глобалізація – це умови гри, за якими успіх одних спільнот досягається за рахунок втрат інших спільнот. Особливістю цього різновиду міжспільнотної боротьби є те, що лузери своєї втрати часто навіть не усвідомлюють. Принаймні, стратегія переможців включає спеціальну комунікативну складову, яка перешкоджає такому усвідомленню.

Визнання чинних правил у тому вигляді, як вони реально існують, є суттєвим кроком до успіху, як доводить приклад Японії кінця ХХ ст. чи Китаю – початку ХХІ ст.

Втім, обійти чи навіть наздогнати лідерів, послуговуючись виключно встановленими ними правилами, – тим більше, за умови, коли вони мають можливість змінювати ці правила в процесі гри, – неможливо. Тому необхідно запропонувати власні правила, а це можливо лише в такій сфері, в якій відповідальність не регламентована, себто там, де раніше ніхто не здогадався правила порушити. Це може стосуватися лише сфер, у яких наявний порядок сприймався не як результат домовленостей, а як «природний стан». Сьогодні це, скажімо, – питання національної ідентичності і представницької демократії, що складають фундамент європейської цивілізації, але перебувають у стані, близькому до кризового, або трансформаційного.

Ситуація вибору інтеграційної стратегії України значною мірою обумовлена внутрішніми умовами, а також факторами глобального характеру:

- 1) формування відносно автономних комунікативних систем, що різняться за масштабом, змістом, принципами, і в силу цього принципово не сполучувані в межах єдиної системи цінностей і норм;
- 2) необхідність комунікувати формує для цих спільнот єдиний спосіб співіснування – конкурентний, при цьому самі комунікації не є лише знаряддям боротьби цивілізацій (Гантінтон), але й тим, що в цій боротьбі відстоюється і стосовно чого здійснюється агресія.

Такими комунікативними спільнотами, що тлумачаться деякими теоретиками як «цивілізації», сьогодні є: Захід (Європа, Америка, Австралія, Ізраїль), Схід (Китай, Японія, Тихоокеанський регіон), мусульманський світ, Росія (пострадянський простір), Латинська Америка, Африка.

Україна, як і деякі інші нації, перебуває в невизначеному стані, на пограниччі комунікативних спільнот (подібна ситуація, скажімо, у Індії, Філіппін, Туреччині). Можливі з цих умов стратегії:

а) лімітроф однієї з цивілізацій, що передбачає роль контактера з іншою, а також роль потенційної жертви в разі конфлікту між ними;

б) роль посередника, що передбачає високий рівень суб'єктності та мобільності, а також специфічне самоусвідомлення;

в) ізоляціонізм, що передбачає високу міру культурної самобутності, економічну та інформаційну самодостатність.

Європейськість у нас часто розуміють як необхідність бути транслятором європейського політичного дискурсу і виконавцем замовлення Європи та інструментом реалізації європейських інтересів на пострадянському просторі. Насправді європейськість («психологічна Європа» Хвильового) – це здатність не бути об'єктом маніпуляцій, а натомість усвідомити свою природу, свої інтереси і домагатися їх реалізації в межах певних норм і процедур, що відповідають моделі «відкритої» конкуренції думок, інтересів, ресурсів і здібностей.

Такий підхід дозволяє гнучко реагувати на виклики і обмеження світ-системної політики. Приміром, закритість Європи щодо України може бути використана для переосмислення цілей і характеру власного проекту європейської інтеграції, а той період геополітичної невизначеності, який утворюється внаслідок інтеграційної «паузи», слід використати для внутрішнього становлення.

Українським елітам сьогодні не лишається нічого іншого, як будувати амбіційну й консолідовану націю. Основні тренди світової політики стоять цьому на перешкоді: усі вони покликані уберегти клуб сильних від входження до нього нових претендентів. Тому головні «ворони демократії» – прогресуючі, консолідовані режими. Ми можемо розраховувати у цьому сенсі на певні поблажки, оскільки нам фактично було відмовлено в європейській інтеграції. При цьому слід

чітко зафіксувати цей момент відмови і менше говорити про сильну Україну, а почати її реально будувати, поки для цього є сприятливі зовнішні умови.

Першим кроком до такої визначеності, яка дозволить інтеграційний і модернізаційний проекти між собою, має бути узгодження позицій основних «акторів» політики і соціальних груп стосовно критеріїв оцінювання тих чи інших факторів національного розвитку.

Адже реальне розмежування сьогодні в Україні проходить не між тими, хто орієнтується на Захід (ліберали, європейці, євроатлантисти) і на Схід (євразійці, слов'янофіли, русофони), а між тими, хто виходить з української об'єктності та тими, хто виходить з української суб'єктності.

Ті, для кого Україна – об'єкт, є набагато успішнішими, оскільки вони мають комунікативні мережі й зв'язки поза межами свого культурного і політичного простору. Ті, для кого Україна – суб'єкт, часто сприймаються як містики, фанатики, сектанти, оскільки вони апелюють до цінностей і символів, що не мають зовнішньої легітимізації. Тому їх і їхні ідеї легко дискредитувати і маргіналізувати. Але це лише висуває додаткові вимоги до якості тих змістів і комунікативних засобів, якими вони мають забезпечувати внутрішню комунікацію.

1. Вовк В. Перспектива для України. Тези до доктрини модернізації суспільства / В. Вовк. – К.: Інститут громадянського суспільства, 1997. – 20 с. 2. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В. П. Горбатенко. – К.: Академія, 1999. – 239 с. 3. Зеленько Г. «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України / Г. Зеленько. – К.: Критика, 2003. – 216 с. 4. Милецкий В. П. Российская модернизация: Предпосылки и перспективы эволюции социального государства / В. П. Милецкий. – СПб.; Издательство Санкт-Петербургского университета, 1997. – 125 с. 5. Модернизация России как построение нового государства. Независимый экспертный доклад. – Москва, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/publications/article22100.htm>. 6. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с.

Оксана Стемковська

Євроінтеграція української спільноти в контексті реформування місцевого самоврядування

Важливим питанням у нинішній системі місцевого самоврядування є вдосконалення механізмів і практики безпосередньої демократії, а саме участі громадян в процесах місцевого самоврядування. Досліджуючи стан та перспективи розвитку правових та інституційних засад самоврядування територіальних громад в контексті євроінтеграції, доречно проаналізувати форми об'єднання членів громад та механізми, які дозволяють громадам використовувати увесь правовий потенціал для вирішення питань місцевого значення.

An important issue of the current system of local self-government is improving the mechanisms and practices of direct democracy, such as citizens' participation on the processes of local government. Exploring the state and prospects of development of the legal and institutional framework of self-governments of local communities in the context of European integration, it is necessary to analyze the forms of consolidation of community members as well as mechanisms allowing communities to use all the legal capacity for solution of local problems.

Україна, як зазначається у Конституції, є демократичною і правовою державою. На сьогодні впровадження демократичних принципів розвитку стало важливим інструментом удосконалення суспільного прогресу, невід'ємним атрибутом соціального буття, який забезпечує і реалізує права людини. Як показує досвід розвинених країн, дієвим засобом здійснення демократії на місцевому рівні та формою залучення громадян до участі в управлінні своїми справами є система місцевого самоврядування.

Для аналізу процесу євроінтеграції української спільноти необхідно детально вивчити правове походження понять «місцеве самоврядування» та «громада», а також встановлені законодавцем форми взаємозв'язку та взаємодії. Первинним джерелом системи місцевого самоврядування

визнається територіальна громада, яка здійснює самоврядування в порядку, встановленому законом як безпосередньо, так і через представників та виконавчі органи місцевого самоврядування. Гарантоване статтею 143 Конституції України право територіальної громади на самоврядування забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні [2, с. 16]. Стаття 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлює, що громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками [1, с. 2].